

ΙΔΡΥΘΗΚΕ ΣΤΑ 1903

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ - ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΑΝΟΣ Δ. ΤΡΙΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΔΕΣ. ΠΑΛΛΗΣ :	Ἐπίγραμμα στὸν Ψυχάρη.
ΙΟΥΛΙΑ ΠΕΡΣΑΚΗ :	Δυὸ γατάκια.
ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ :	Οἱ τελευταῖες μέρες τοῦ Ψυχάρη.
ΓΙΑΝ. ΠΕΡΓΙΑΛΙΤΗΣ :	Ψυχῆς χαμόγελα.
Π. ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ :	Ὁ ποιητὴς Παλαμᾶς.
ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΡΟΡΙΤΗΣ :	Ἐνα σακκούλι κόκκαλα.
ΛΙΔΗ ΙΑΚΩΒΙΔΗ :	Παρίσι.
Μ. ΦΙΛΗΝΤΑΣ :	Χατζηδάκη Ἐλεγχος.
ΜΥΡΤΙΩΤΙΣΣΑ :	Στὸ δάσος.
ΝΙΚΟΣ ΛΑΪΤΗΣ :	Νέοι Ἄγγλοι ποιητὲς ποὺ σκοτωθή- κανε στὸν πόλεμο τοῦ 1914-1918.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΖΩΗ — Φαινόμενα καὶ
Πράγματα—Ἔδρες νεοελληνικῆς στὸ Πανεπιστήμιο.—Νέα
βιβλία—Ἐπιγράμματα.—Ὅ,τι θέλετε.—Χωρὶς γραμματό-
σημο.

ΕΙΚΟΝΕΣ : Ὁ Παλαμᾶς στὸ γραφεῖο του.
Ὁ Ἰδρυτὴς τοῦ «Νουμά».

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'. ΧΡΟΝΟΣ ΚΒ'

ΤΕΥΧΟΣ 4 (789)

ΓΕΝΑΡΗΣ 1930

ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ

ΔΡΧ. 5.-

ΧΩΡΙΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣΗΜΟ

Β. Ίωαν. Βαθύ. Σάμου. Στείλε κι άλλα, αν υπάρχει σειρά, να διαλέξουμε, μα κράτησε αντίγραφο για να μη μας βάζεις σε έξοδα επιστροφής, αν τυχόν και δεν εγκριθούν. Από τα τρία σονέττα που έστειλες, μās άρέσανε τα «Λουλούδια» που σε δείχνουνε καλό ποιητή, λυτρωμένον από γλωσσικούς βαρβαρισμούς και στιχογραφικές ατέλειες. Περιμένουμε. **Κ. Θ.** Φλώρινα. Σελίδα «Πρωτοπορείας» δεν υπάρχει στο «Νουμά». Η καλάφι των άρχιστων αν δεν αξίζει, ότι στέλνεται, ή μαζί με τους άλλους συνεργάτες μας, αν είναι καλό. Δημοκρατία δεν έχουμε; **Αμαρ.** Μαρούσι. Είμαστε σχεδόν συντοπίτες, δεν το ξαίρεις; Ρώτησε στο κιάκι Κάζαγλη, που μένουμε, κ' έλα κανένα δειλιγνό να τα πούμε από κοντά. Σ' ευχαριστούμε για τα ευγενικά σου τα λόγια. **Θ. Στ.** Πειραιά. Έξοχο. Θα δημοσιευτεί στο ερχόμενο. Η δ)ση του Γ. Κ. είναι: «Όθωνος 4, στην Αθήνα. **Χάρη Θεοχ.** Μεσολόγγι. Θα προσπαθήσουμε να τους δούμε και θα σου γράψουμε σχετικά. Μείνε ήσυχος. **Κ. Χαίμ.** Αθήνα. Διορθώσαμε τη Δ)ση. Πέρασε κανένα άπομεστήμαρο 2-4, Διδύμου 36, να σε γνωρίσουμε και προσωπικά. Τα τραγούδια σου δεν είναι άσχημα. Ταλέντο υπάρχει. **Γ. Δημ.** Αθήνα. ΑποΝτροπισμός τι θα πει; Μήπως **άποτροπισμός**! Και τ' άλλο «μια άνοιξις ασύγκριτη μεγάλη»—καθαρεύουσα για να μη γίνει χασμωδία—δεν δείχνουνε άκομη τεχνικές αδυναμίες κι ατέλειες που θέλουνε προσοχή, μελέτη δούλεμα, ύπομονη; Μή βιάζεσαι λοιπόν. Να μās στείλεις και να μās ξαναστείλεις, όσο να βρούμε κάτι που να τρώγεται. **Α. Θυμ.** Αμαλιάδα. Άγουρα, πολύ άγουρα και τα δικά σου. Άστα να γίνουμε. **Γιάννη Παγγ.** Σπέτσες. Δημοσιεύονται. Περιμένουμε και τ' άλλα. **Φ. Αλεξ.** Θεσσαλονίκη. Αναγγέλουμε την έκδοση του βιβλίου. Μά πότε βγήκε; Ο «Νουμάς» κρίνει τα βιβλία της τρεχούμενης να πούμε χρήσης. Όχι τα καλύτερα, του καιρού που δεν έβγαίνε. Δε θάβρισκε έτσι λογαριασμό. **Θάνο Μ. Σουλτ.** Αθήνα. Πασίγνωστα. Έχουνε μεταφραστεί και ξαναμεταφραστεί πεζοτάγρουδα του Μπωντελαίρ. Στείλε μας τίποτ' άλλο. **Π. Φρ.** Κέρκυρα. Άπειρες ευχαριστίες για την υποστήριξη στο «Νουμά». Φρόντισε μαζί με τον κ. Ζερ. για τη διάδοσή του στην Κέρκυρα, που μένει πίσω από άλλα μικρότερα διανοητικά κέντρα. Και γράψε μας ό,τι θέλεις, Λεύτερι σαν παλιός φίλος και ομοιδεάτης. **Μαρ. Κοτζ.** Σάνθη. Στείλαμε «Προφητικό». Για τ' άλλο δεν έχουμε είδηση. Πότε έφυγε από την Σάνθη; **Π. Γ. Κόντ.** Πρώτη Σερρών. Ο Νουμάς, το ξαίρεις, δεν κολακεύει κανένα, δεν κάνει πολιτική, δεν ξενοπουλίζει. Αν αξίζει το βιβλίο, όπως το πιστεύουμε αν κρίνουμε από το σεμνό γράμμα που μās έστειλες—θα γράψουμε μερικά λόγια, αλιώτικα... «κρίνουμε, βλέπεις τα βιβλία που στέλνονται σε δυο αντίτυπα, μα που και αξίζουνε τον κόπο να κριθούνε». **Α. Άγγ.** Αθήνα. Η μετάφραση θα δημοσιευτεί στο ερχόμενο. Τ' άλλο, όχι. Στείλε, αν έχεις σειρά, να διαλέξουμε. **Π.** Αθήνα. Η Δ)ση του κ. Β. είναι: Fairwood park—Liverpool, **Νίμο Παπαδ.** Αθήνα. Μās συγκίνησε το γράμμα σου. Πιστεύουμε στα νιάτα, που αυτά θα φέρουνε το καινούργιο αίμα, τις καινούργιες ιδέες, το ριζωμα του Δημοτικισμού. Μπαράβ, που δείχνεσαι οπαδός του Ψυχάρη. **Θυμ.**

Πειραιά. Το δεύτερο καλό και το κρατάμε. Στο πρώτο δε μās άρέσουνε το «λαχτιζέ», άέτιο βλέμμα, κ. τ. λ.» Ξαναδούλεψέ το. **Γ. Αποστολ.** Νησί. Προκαγάντζε την ιδέα. Κάτι καλό θα βγει. **Γ. Ζωγγ.** Θεσσαλονίκη. Ευχαριστούμε για τις ενέργειες. Βιβλία λάβαμε. Τ' αναγγέλουμε. Γράψε μας Λεύτερι, όπως σε φίλο. **Χ. Μπιστ.** Άλαγονία—Καλαμών. Στείλε κανένα άλλο. Σ' αυτό φαίνεται καθαρά ή **θέση**, το κήρυγμα. Και ή **τέχνη**, το ξαίρεις, δεν είναι μπροσούρα. **Κ. Ζυγγ.** Αθήνα. Δε φταίει καθόλου ή Δημοτική άμα δε γράφεται κανονικά κι όταν δεν υπάρχει γλωσσικό αίστημα και γούστο. Νά γράφεις λ. χ. ότι, «ό Γήλιος έβγαλε την πορφύρη κοράτζα με το μαντύ το μενεξέλι κι ό γύπνος έφυγε από τα σγουρά ματοτσιόγουρα του Κύνκλαπα, θεριό π' άνεσημηλιώθη», αυτό δε λέγεται ούτε Ποίηση, ούτε Δημοτική μα είναι πρωτόγονη κι άκαλλιέργητη γλώσσα ή σωστότερα Ποίηση και γλώσσα μαζί—άρλουμπολογία. Είναι ή μόνη εξήγηση. **Κ. Θ.** Γράψαμε στον άνταποκριτή μας και περιμένουμε άπάντηση. Έτσι, άψε-σβύσε, που θέλεις να ξαίρουμε—αν οι γαλιάντρες καναρινοφέρνουνε στη Βέρροια» κι αν γίνονται εκεί πέρα όλα τα περίεργα που πληροφροήθηκες σε ποιήμα πρωτοποριακό. Ίσως ν' άστειυεται κι ό φίλος Γιούφύλλης που τα βάζει.....

[Στά γράμματα που ήρθανε μετά τις 20 του Δ)βρη, στο ερχόμενο].

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

- ΓΕΩΡ. Φ. ΒΟΥΤΙΑΗ:** «Η Ζωή στο χωριό μου» Ποιήματα Αθήνα 1929.
Φ. ΑΛΕΞΙΑΔΟΥ: Γιατί σκότωσε, Μυθιστόρημα—έκδοση Γανιάρη Αθήνα.
ΜΙΧ. Γ. ΠΕΤΡΙΑΗ: «Οι τάσεις της μεταπολεμικής Λογοτεχνίας». Μελέτη τεχνοκριτική Πειραιώς 1929.
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΡΟΣΙΝΗ: «Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος του 1930». Έκδότης Ι. Σιδέρης.
ΑΡΗ ΧΑΤΖΙΑΑΚΗ: Κοντυλιές. Ποιήματα Ηράκλειο 1929.
Γ. Ε. ΜΟΞΧΟΝΑ: «Ο χορός τών Μουσών» Ποιήματα, Αθήνα 1929.
ΚΩΣΤΑ ΦΡΑΓΚΙΣΚΑΤΟΥ: «Σκάρπιες» Ποιήματα 1929.
ΓΕΡ. Α. ΚΑΣΟΛΑ: «Για τήν Ειρήνη». Τραγούδια της άγάπης. Μεσολόγγι.
ΠΑΔΗ Γ. ΚΟΝΤΑ: Τα «Βουνήσια». Ποιήματα. Σέρρες 1929.
ΜΑΝ. ΒΑΛΑΗ: «Κουβίντες». Μυτιλήνη 1929.
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΖΟΥΡΑΡΗ: «Ψυχονάλυσις και Ψυχοβιολογία». Θεσσαλονίκη 1929.
ΕΜΜ. ΚΑΝΤΙΟΥ: «Περί παιδαγωγικής» Μετ. Ίω. Οικονομίδη. Αθήναι 1929.
Μ. ΒΑΛΣΑ: «Η άγωνία» Σκηνική δράση. Αθήνα 1929.
Γ. ΖΩΓΡΑΦΑΚΗ: «Παλμοί». Ποιήματα. Θεσσαλονίκη 1929.
SOPHIE ANTONIADIS: «Importance du grec moderne» Leyden 1929.

(Άπ' αυτά θα κριθούνε μερικά στο ερχόμενο).

ΜΕΓΑ
ΕΝ ΑΜΑΡΟΥΣΙΩ ΚΟΡΑΗ 46

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΝ ΥΠΝΟΥ
Πλησίον του σιδηροδρομικού σταθμού

“
”
ΤΣΕΡΓΑ ΠΑΛΑΣ,

Δωματία εύερα, ύγιενά, εφάμιλλα τών έν Εύρώπη. ΛΟΥΤΡΑ—θεριά και ψυχρά
 Κεντρική ΘΕΡΜΑΝΣΙΣ. Διοχέτευσις ύδατος έντός τών δωματίων (Eau Courante)
 Ίδιαίτερα διαμερίσματα δι' οικογενείας πλήρη μετά λουτρών κλπ.
 Ίδιαίτερα λουτρά δι' ιδιώτας λειτουργούντα καθημερινώς

ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟΝ-ΜΠΑΡ ΚΟΥΖΙΝΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ 1ης ΤΑΞΕΩΣ

Ο ΝΟΥΜΑΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΤΕΥΧΟΣ 4 (789) ΓΕΝΑΡΗΣ 1929

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ ΨΥΧΑΡΗ

Μια φορά, δεν είναι πολύς καιρός, βρήκα τον Ψυχάρη καταγαναχτισμένο και έδειχνε την αγανάχτησή του με το συνειδημένο του ηχηρό τρόπο. Τότε του έγραψα το ακόλουθο επίγραμμα :

Βροντούν, ακούτε, οι ουρανοί,
βροντη νεκρούς που σηκώνει
αντίλαλοι είναι απ' τη φωνή,
ο Ψυχάρης, παιδιά, σα θυμώνει.

Όταν του το απάγγειλα, ξεκαρδίστηκε με τον ίδιο πάλι ηχηρό του τρόπο.

27. 11. 29

ΑΛΕΞ. ΠΑΛΛΗΣ

ΔΥΟ ΓΑΤΑΚΙΑ

Με φωνή ψιλή χειλονιοῦ φώναζαν μόλις τὰ πέταξαν κρυφὰ στὸ ρεῖθρο τοῦ πεζοδρομίου τὰ δυὸ γατάκια. Κ' οἱ φωνοῦλες τους ἔξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι γλυκές, παρακλητικές, γλήγορες, ζητώντας τὴν ἀγκαλιὰ τῆς μάνας τους, μὰ κανένα δὲ συγκινοῦσαν νὰ τὰ μαζέψει.

Κάπου κάπου ἔβγαινε καὶ μιὰ ὑπέρτρια κ' ἔλεγε μὲ ἀγανάχτηση :

— Ἐδῶ βρέθηκαν νὰ τὰ πετάξουν ; Δὲν τᾶρριχναν στὸ σκουπιδιάρη !

Μιὰ μικρὴ ὑπέρτρια μ' ἓνα κερί ἀναμμένο στὸ χέρι πῆγε καὶ τὰ φώτισε. Τὸ ἓνα εἶταν γκριζο τιγκρὲ καὶ τ' ἄλλο μαῦρο.

— Νίαιου νίαιου ! τὴν παρακάλεσαν βιαστικά.

— Ἄχ τι ἁμαρτία, τι ἀδικία ! τοὺς ἀπάντησε, δὲν περπατᾶνε μὰ ἔχουν ἀνοιχτὰ τὰ μάτια τους καὶ μπουσουλᾶνε !

Βγήκε ἡ κυρία τῆς στὸ μπαλκόνι κ' ἐπιταχτικά τὴ διάταξε νὰ μπεῖ μέσα.

Ἄλλο τὴ νύχτα τὰ γατάκια φώναζαν κ' ἡ φωνὴ τους ὡς τὰ ξημερώματα πρόφτασε νὰ γίνῃ βραγνή, ἐνῶ τὸ αἶσθημα τῆς αὐτοσυντήρησης, ὡ θαῦμα τὰ ἔκανε καὶ περπατοῦσαν !

Τριλιζόντας, σηκώνοντας τὸ κεφαλάκι τους ψηλά μὲ τὰ ξεθωριασμένα γαλανὰ ματάκια τους, διευθυνόντουσαν πρὸς τοὺς ἀραιοὺς πρῶινους διαβάτες :

— Νίαιου νίαιου !

Κανένα δὲ συγκινοῦσαν.

Τώρα ἔβγαιναν μὲ νυχτικά ἢ πυτζάμες

οἱ περίοικοι στὰ μπαλκόνια καὶ στὰ παράθυρα :

— Ποῖς τὰ πέταξε ; Δὲ μᾶς ἄφησαν ὅλη τὴ νύχτα νὰ κλείσουμε μάτι.

Σὲ λίγο περνοῦσε ἐν' αὐτοκίνητο στολισμένο μὲ πεῦκα καὶ μὲ δυὸ νέες χωρὶς καπέλλο μὲ κοντὰ ἄνα ατεμμένα ξανθὰ μαλλιά ἐνῶ δυὸ νέει χωρὶς σακάκι. τίς εἶχαν κουρασμένα ἀγκαλιασμένες. Κρατοῦσαν τσιγάρο στὸ χέρι καὶ γελούσαν.

— Νίαιου νίαιου, εἰδοποίησαν πᾶσι τὰ γατάκια.

— Στάσου, στάσου σωφῆρ ! εἶπε ἡ μία, κ' ἐκεῖνα ἀμέσως στήλωσαν τὰ πεδαράκια τους καὶ κοίταζαν πρὸς τ' αὐτοκίνητο ποὺ κοντοστεκόταν . . .

— Νὰ τὰ πάρουμε, εἶπαν οἱ νέες.

— Καθόλου νὰ μὴν τὰ πάρουμε, ἀπάντησαν οἱ νέοι.

— Μὰ κοίταξε πῶς μᾶς παρακαλοῦν !

— Ὅχι, ὄχι ! Τράβα σωφῆρ !

Καὶ τ' αὐτοκίνητο ξεκίνησε βιαστικό.

Ἡ ἀνατολὴ εἶχε ἀρχίσει νὰ ροδίζει γιὰ νὰ βγῆ ὁ ἥλιος. Οἱ γάτοι καὶ οἱ γάτες γύριζαν στὰ σπίτια τους ἔξαντλημένοι ἀπ' τίς νυχτερινὲς ἐρωτικὲς τους περιπέτειες, ἐνῶ τὰ γατάκια δὲν ἔπαυαν νὰ φωνάζουν σ' ἓναν τόνο θλιβερό, ἐπιτιμητικό ποὺ γιὰ τόσο μικρὸ διάστημα τὰ κορόιδεψε καὶ τὰ προσκάλεσε ἡ ζωή.

ΙΟΥΛΙΑ ΠΕΡΣΑΚΗ

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΜΕΡΕΣ ΤΟΥ ΨΥΧΑΡΗ

Τὰ τελευταία χρόνια ὁ Ψυχάρης δὲν τύπωνε, δὲ δημοσίευε τόμους μὲ λογοτεχνικά του ἔργα. Μονάχα στὸν περιοδικὸ τύπο καὶ στὶς ἐφημερίδες φαινότανε κάπου κάπου ἄρθρα του πάντα σχετικὰ μὲ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ δημοτικὴ. Ὁ ἀκούραστος αὐτὸς συγγραφέας σὲ τί λοιπὸν καταγινότανε; ἔλιξε ἀφιερῶσει τίς μέρες του γιὰ τὴ σύνταξη τῆς μεγάλης του ἱστορικῆς γραμματικῆς. Τὸ διάγραμμα τῆς εἶτανε τέσσερες τόμοι. Ὁ πρῶτος τόμος γιὰ χρῆσιν τοῦ δασκάλου. Οἱ ἄλλοι τρεῖς, ἢ καθ'αὐτὸ γραμματικὴ, βιβλίον γιὰ τὸ μαθητὴ. Κι' ἡ γραμματικὴ του αὐτὴ δὲν ἔπρεπε νὰ περιέχῃ μόνο ζητήματα γλωσσικά, μορφολογικὰ καὶ φτογγολογικά, μὰ κάτι περισσότερο. Γιὰ τὴν Τέχνη γενικῶς τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου, γιὰ τὸ ὄψος, γιὰ τὸ στύλ, γιὰ τὴν πεζογραφία καὶ τὴν ποίησιν. Ἐνα τέτοιο ἔργο συνθετικὸ, τοῦ ἀπορρόφησε τὸν τελευταῖο καιρὸ ὅλη του τὴ δύναμιν καὶ τὴν προσοχὴν, γιὰ τὸ νόμιζε καὶ τὸ ἤθελε τῆς ζωῆς; του ἔργο, ἔργο γιὰ τὴν αἰωνιότητα.

Μὰ ἡ ἀρώστια του, ὁ καλιὸς του ἐκεῖνος διαβήτης τὸν ἐνοχλοῦσε σημαντικὰ. Ἀπὸ τὰ 1908 τὸ καλοκαίρι, σὺν ἡ ἐξέτασιν πού τοῦ ἔγινε ἀνακάλυψε στὸν ὄργανισμὸ του μισὸ λίτρον ζάχαριν τὸ μερόνυχτο, ἀναγκάστηκε νὰ κόψῃ τὸν καπνὸν, νὰ κάμῃ καὶ ἄλλη σχετικὴ διαίτα. Γερὸς, δυνατὸς, αἰσιόδοξος, καθὼς εἶτανε, γλήγορα ἔγινε καλά. Μὰ τὰ χρόνια περνοῦσαν, ἡ πνευματικὴ του ἐργασία τὸν βάραινε ἀδιάκοπα καὶ αὐτὸς τραβοῦσε ἀκατάβλητος πάντα πρὸς τὸ ἰδανικὸ του. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1914 κατεβαίνει στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ μελετήσῃ τὴ γλῶσσαν. Περὶνὰ λίγους μῆνες στὰ Ἐφτάνησα. Μὰ στὸ μεταξὺ ἔσπα ὁ μέγας πόλεμος καὶ ἀναγκάζεται νὰ γυρίσῃ πάλιν στὸ Παρίσι βιαστικὸς, σὺ νὰ μάντευε τὸ φαρμάκι πού ἔμελλε νὰ ποτιστῇ μὲ τὸ χαμὸ τῶν δυὸ παιδιῶν του. Στὰ 1925 ξανάρχεται στὴν Ἑλλάδα, τὴ στιγμὴ πού τὸ ἔργο του ἔχει ἀναγνωριστῆ πᾶ ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν φωτισμένων λογίων καὶ ἐκπαιδευτικῶν. Ἔδωσε τότε στὸ θέατρο « Ἀπόλλων » τῆς Ἀθήνας τίς περιφημῆς ἔκλεινες ἔξῃ ὀμιλίαις του; τρεῖς γαλλικά καὶ ἄλλες τόσες ἑλληνικά. Ὅλοι θαυμάσαμε τὴ μάθησίν του, τὸ πλοῦτος τῆς σοφίας του, τὴ δύναμιν τῆς διανοίας του, τὴν ἐτοιμότητά του καὶ πᾶν ἀπ' ὅλα τὴ ρητορικὴ του. Δεινὸς ρήτορας; ὁ Ψυχάρης, ὄχι μὲ τὴ σημασίαν πού συνειθίσταμε νὰ δίνουμε στὴν εὐκολίαν τοῦ λόγου. Ἡ ρητορικὴ του δὲν εἶχε τὸ στόφο καὶ τὰ κόψια παραγεμίματα πού τῆς φόρτωσε ὁ ἀερολόγος δασκαλισμὸς καὶ ὁ ρομαντικὸς κοινοβουλευτισμὸς μας. Τὰ λόγια του σταράτα, οἱ ἰδέαις του ξελαγαρισμένες, ἡ ἔκφρασίς του μεθοδική, λιτὴ καὶ χρωματι-

σμένη. Μὰ τὸ μεγάλο του κατόρθωμα εἶτανε πού στὶς ἑλληνικὰς του ὀμιλίαις δὲν ἔφευγε διόλου ἀπὸ τὸν κανόνα, ἀπὸ τὴ γραμματικὴ καὶ τὴ σύνταξιν τῆς δημοτικῆς μας. Φυσικὸ βέβαιον, αὐτὸς πού ζοῦσε μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, αὐτὸς πού γνώριζε τόσο βαθιὰ τὴ γλῶσσαν τῆς γαλλικῆς, νὰ δυσκολευότανε κάπως στὴ διατύπωση τῆς φράσεως, νὰ παρασερόντανε ἀπὸ τὴ γαλλικὴ σύνταξιν. Διόλου. Ἰσα ἴσα ὁ λόγος του—ὄχι ἀπὸ χαρτί, μ' ἀπὸ ἀστήθους—εἶτανε παράδειγμα γνώσεως καὶ συνέπειας. Καὶ τότες ἀνοίξαμε τὰ μάτια μας ἡμεῖς οἱ ἄλλοι καὶ βλέπαμε τί κακὸ μᾶς ἔκαμε ἢ πολὺ χρονη συνήθεια τῆς καθαρεύουσας μὲ τὸ ἀνακάτωμα καὶ τὴ νοθείαν πού ἔφερε καὶ σ' αὐτὴ τὴ δημοτικὴ μας.

Τὸ μάτι τοῦ Ψυχάρη εἶχε νοιώσει ἀπὸ καιρὸ ποῖο εἶναι τὸ σημεῖον πού πρέπει νὰ σταθῇ. Ἡ γραμματικὴ. Καὶ βάλθηκε στὴ δουλειάν της σὺ γύρισε στὴ Γαλλίαν, μὰ ὁ κόπος γιὰ τέτοιο ἔργο τὸν ἐγονατίζει. Ἄς συλλογιστοῦμε πὼς ἔπρεπε νὰ κάμῃ δάκρυον δημιουργία. Τὰ στοιχεῖα τῆς γραμματικῆς ὑπῆρχαν βέβαιον στὸ δημοτικὸν λόγον καὶ τὴ δημοτικιστικὴν φιλολογοίαν. Μὰ νὰ τὰ συμαζέψῃ, νὰ τὰ μεθολογήσῃ, νὰ κρίνῃ καὶ νὰ συγκρίνῃ, νὰ τὰ βάλῃ σὲ τάξιν καὶ νὰ προσφέρῃ ἔτοιμα στὰ ἑλληνικὰ γράμματα, τί ἔργο γιγαντέιον! Ἐδῶ καὶ δυὸ χρόνια μιὰ πληγὴ στὸ πόδι του, ἀνοιγμα φλεβίτιδας, τοῦ ἀφορμίζει ξαφνικὰ καὶ ὅταν οἱ χειρουργοὶ τοῦ ἐξηγοῦνε τὴν ἀνάγκην νὰ τοῦ κόψουνε τὸ πόδι, γιὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν κίντυνον τῆς ζωῆς του, μὲ δάκρυα στὰ μάτια τοῦς ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἀνθὰ μὴ πορῶσῃ νὰ ζῆσθ' ὅσον καιρὸν χρειάζεται νὰ τελειώσῃ τὴ γραμματικὴν του. Ἡ ἐγγείσησιν γίνεται καὶ τὸ θῆρος τοῦ ξανάρχεται. Σερνᾷ τὸ θάνατον καὶ βλέπει μπροστὰ τὸ ζωντανὸν ἔργον πού τὸν περιμένει.

Τὸ στερνὸν του καλοκαίρι (1929) ὁ Ψυχάρης τὸ πέρασε στὸν Ἅγιον Γερμανὸν τοῦ Ἀῶ. Τὸ μέρος, μὲ τὸ κλίμα του τὸ δροσερὸν, τοῦ ἔκαμε καλὸν καὶ φαινότανε πολὺν εὐχαριστημένον. Ἐπειδὴ δὲν μπορούσε νὰ περπατᾷ, τὸν δηγοῦσανε κάθε μέραν μὲ τὴν κινητὴν του πολυθρόναν κατὰ ἀπὸ τὰ ὄμορφα, τὰ ἱσικερὰ δέντρα τοῦ κοντινοῦ δάσους ἢ ἀπάνου στὴν ταράτσαν ἀπ' ὅπου δὲν ἔπαυε νὰ θαυμάζῃ τὸ περίφημον πανόραμον τῆς κοιλάδας τοῦ Σηκουάνα. Πόσες τάχα φορῆς ὁ νοῦς του δὲν ἔτρεχε στὴν πλάσιν τὴν ἑλληνικὴν, στὰ βουνὰ τὰ φωτοπεριχυμένα στοὺς κάμπους καὶ στ' ἀκρογιάλια, καὶ πόσες φορῆς δὲ θ' ἀναγάλλασε ἢ πλατείαν του ψυχῆς στὴ θύμησιν ἐνὸς ψηλοῦ κυπαρισιοῦ, ἐνὸς ἴσκου ἀπὸ πεύκον ἢ ἀπὸ πλατάνιν τῆς μακρινῆς του πατρίδας!

Μιὰ μέραν, ἀπὸ τίς τελευταίας τοῦ Αὐγού-

του φῶς ἔλαμψε στὸ πρόσωπό του. Ἀνάγγειλε στὴ γυναίκα του πὼς τέλειωσε τὴν ἑλληνικὴ γραμματικὴ του. Ἡ χαρὰ του δὲν περιγράφεται. Ὅ,τι εἶχε ὀνειρευτεῖ κ' εἶχε μὲ τόση θερμὴ ποθῆσει τὸ ἔβλεπε μπροστὰ του πραγματοποιημένο, ἓνα βουνὸ ἀπὸ χειρόγραφα. Μὰ τὰ χειρόγραφα αὐτὰ κλείνανε μέσα τους ὄχι μονάχα κόπους, λαχτάρα, σκέψη καὶ ἀφοσίωση, μὰ πῶς πολὺ ἀγάπη καὶ ζωὴ. Κ' ἔξαφνα στὶς 15 τοῦ Σεπτεμβρίου παραπονέθηκε γιὰ κάποια ἐνόχληση ποὺ αἰστανότανε στὸ δεξιὸ του γοφόν. Ἀλήθεια φαινόταν ἐκεῖ μιὰ πλατειὰ κόκκινη πλάκα. Στὴν ἀρχὴ νομίσαν οἱ δικοὶ του πὼς τοῦτο εἶταν ἐρεθισμὸς ἀπὸ καμιὰ ἔνεση, γιὰτὶ ἐδῶ καὶ τρία χρόνια κάθε μέρα τοῦ ἔκαναν διπλὴ ἔνεση Ἰνσουλίνης, γιὰ τὸ διαβήτη. Καὶ μάλιστα τὸ μέρος αὐτὸ ἢ νοσοκόμα του προτιμοῦσε συχνότερα γιὰ τὴν ἔνεση. Μὰ ὁ γιατρός τοῦ Σαίμ—Ζερμαίν, πὸν τὸν ἐξέτασε ἀμέσως ἔκρινε τὸ πράμα πολὺ σοβαρό. Ὁ σιγγραφεὺς τοῦ «Ταξιδοῦ» δὲν ποιοῦσε ὑπερβολικά. Ἡ ἀρώστια του εἶτανε μονάχα μιὰ ἐνόχληση στὸ δεξιὸ μέρος ποὺ τὸν ὑποχρέωνε νὰ μείνῃ καθισμένος καὶ γυρτὸς πρὸς τὸ ἀριστερὸ πλευρὸ, αἰστανότανε τὸν ἑαυτὸ του κουρασμένο, δὲν εἶχε καθόλου ὄρεξη καὶ τὸν ἔκαιγε λίγος πυρετός. Ἐπρὲς βέβαια νὰ γυρίσῃ στὸ σπῆτι τοῦ, νὰ κοιταχθῆ. Ὑστὶρ ἀπὸ πέντε μέρες τὸ ἀποφάσισε, κ' ἔτσι ἔφατε στὸ Παρίσι μὲ αὐτοκίνητο, ὅπου τὸ ἴδιο βράδι ὁ κουράντης του γιατρός, ὁ δόκτορας Ἐγιέ ἤθελε νὰ τὸν ἰδῆ. Τρόμαξε μόλις ἀντίκρισε τὸ κακὸ τόσο προχωρημένο καὶ δήλωσε πὼς θὰ μνηοῦσε ἀμέσως τὸ χειρουργο γιὰ ν' ἀποφασίσαι.

Στὶς 21 τοῦ Σεπτεμβρίου, τὸ Σαββάτο, πῆγανε στὸ σπῆτι τοῦ Ψυχάρη οἱ δύο γιατροὶ μαζί. Ὁ χεὶρουργὸς, ὁ δόκτορας Λεβέφ, εἶπε πὼς ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἐγγείωση, μὰ πὼς γιὰ τὴ σχετικὴ περιποίηση καὶ ἀντισηψία, καλὸ εἶναι ὁ ἄρρωστος νὰ βρῆσκειται σὲ κλινικὴ, κ' ἔτσι τὴν ἴδια μέρα δύο ὥρες μετὰ τὸ μεσημέρι ἤρθε τὸ νοσοκομειακὸ ἀμάξι νὰ τὸν παραλάβῃ γιὰ τὴ Βίλλα Μολιέρου στὸ Ὀτέγι. Δὲ θέλησε νὰ ξαπλώσῃ στὸ μικρὸ κρεβάτι τοῦ ἀμαξιοῦ, καὶ προτίμησε νὰ μείνῃ καθισμένος, σὰ νὰ εἶτανε γερός. Πλάι του κάθισε ἡ γυναίκα του κ. Εἰρήνη Ψυχάρη ποὺ τοῦ ἔπιασε κουβέντα. Μὰ ὁ ποιητὴς τῆς «Ἀγνῆς» κοίταξε ἔξω σὰν ἀφαιρεμένος, σὰ νὰ ἔνοιωθε πὼς ἔβλεπε στερνὴ φορὰ τὴν κίνηση, τὸ θόρυβο τῶν δρόμων, τὸν κόσμο ποὺ ἀδιάφορος πῆγαινε στὶς δουλειές του, κ' ὕστερα τὴν πρασινάδα, καθὼς ἔτρεχε τὸ ἀμάξι γιὰ τὸ Ὀτέγι. Στὴν κλινικὴ εὐχαριστήθηκε, γιὰτὶ τοῦ δώσανε δωμάτιο εὐρύχωρο μὲ ὄμορφη θέα πρὸς τὸ δάσος τῆς Βουλῶνης. Ἐκεῖ κάρφωνε τώρα πολλὴ ὥρα τὰ μάτια του, ποὺ ἡ λάμψη τους ἢ ζωηρὴ ἄρχισε πὰ νὰ σβήνῃ. Τὴν Κυριακὴ καὶ Δευτέρα ἡ κατάστασή του εἶτανε στάσιμη. Εἶχε πάντα ἓνα μικρὸ πυρετό, ἔμενε ὥρες βυθισμένος σὲ νάρκη καὶ εἶχε πολὺ

λίγη ὄρεξη γιὰ φαγί. Τὰ δύο κορίτσια τοῦ ἤρθανε νὰ τὸν ἐπισκεφτοῦνε καὶ φιλικὰ κουβέντιασε μαζί τους, γιὰτὶ ἐνδιαφερότανε γιὰ διάφορα πράματα, μὰ κάπου κάπου ἔπεφτε πάλι σὲ ὑπνηλία. Ὁ δόκτορας Λεβέφ τὸν ἐξέτασε ξανά καὶ τὸν ἠσύχασε λέγοντας πὼς τὸ σπυρὶ τοῦ δὲν εἶναι ἀκόμα ὄριμο γιὰ ἐγγείωση, πραγματικὰ ὅμως νόμιζε πὼς τὸ κακὸ εἶτανε πολὺ προχωρημένο καὶ ἡ ἐγγείωση ἀνώφελη. Ὅταν ἔφυγε ὁ γιατρός ὁ ἄρρωστος ἠσυχασμένο; πὰ ἀπάγγειλε στὴ γυναίκα του μερικὸς στίχους τὸν Μυρζέ, κὶ ἄρχισε ὕστερα ξαφνικὰ νὰ κλαίῃ, σημάδι μεγάλης νευρικῆς ἐξάντλησης. Ἡ κυρία Ψυχάρη κατόρθωσε μὲ κόπο νὰ τὸν παρηγορήσῃ καὶ μάλιστα νὰ τὸν κάμῃ νὰ γελάσῃ.

Τὴν ἄλλη μέρα ὑπαγόρευε ἓνα μικρὸ γράμμα ποὺ τὸν κούρασε πολὺ, κ' ὕστερα τὸν ἔπιασε βύθισμα καὶ μικρὸ παραμυλητό. Τὶς κατοπινὲς μέρες ἡ ἴδια κατάστασις ἐξακολούθησε μὲ πῶς φανερὴ ἐξάντληση, κὶ ὅμως κουβέντιασε καὶ ρωτοῦσε πολὺ γιὰ μιὰ καινούρια νοσοκόμα ποὺ σκόπευε νὰ τὴν ἀγκαζάρῃ μόλις θὰ γύριζε πάλι σπῆτι τοῦ, στὸ Παρίσι, δρόμος Ὁμοῖος ἐ Σεβαλιέ. Γιὰτὶ εἶτανε θερίο ἐναντίο τῆς παλιᾶς του νοσοκόμας ποὺ νόμιζε πὼς τὸν εἶχε πάσει στὸ λαιμὸ τῆς μὲ τὸν τρόπο ποὺ τοῦ ἔαμε τὴν ἔνεση αὐτὴ. Ἄδικα ὅμως, γιὰτὶ ἡ ἀρώστια του δὲν εἶτανε μόλυνση τῆς ἔνεσης μ' ἀφορμὴ τῆς εἶχε τὸ διαβήτη. Ἐνα βράδι δὲ δέχθηκε μ' ἐνθουσιασμὸ τὸ γιατρὸ Λεβέφ, ποὺ πάντα τὸν ἔβλεπε τόσο εὐχάριστα. Καθὼς ἡ κυρία Ψυχάρη ξεπροβοδοῦσε τὸ δόκτορα στὸ διάδρομο πῆρε τ' αὐτὴ τῆς τὴ λέξη «ἀνδρακας». Στὸ ἀκουσμά τῆς ἀμέσως κατάλαβε πὼς ὁ ἄντρας τῆς εἶναι πὰ χαμένος.

Τὴν Πέμπτη, στὶς 26 τοῦ Σεπτεμβρίου, ἐπειδὴ πῆγαινε χειρότερα, κάμανε συμβούλιο οἱ δύο γιατροὶ Λεβέφ καὶ Ἐγιέ καὶ πιστοποιήσανε κατάστασις πολὺ ἄσχημη. Εἶτανε τρομερὰ κίτρινος, μὲ δυσκολία ἀναγνώριζε τὰ πρόσωπα, εἶχε δυνατὸ πυρετὸ καὶ σὰ μιλοῦσε, πρόφραζε ἀκατανόητα λόγια. Τὴν ἄλλη μέρα φάνηκε κάπως καλύτερα, ἴσως ἐπειδὴ τοῦ κάμανε μιὰ καὶ δύο φορὲς ἔνεση. Ἡ ἀρτηριακὴ πίεσις εἶχε ἀναιρεθῆ, αἰστανότανε ὅλα καὶ μιλοῦσε πῶς κενόθυρα, μὰ τὸ βραδὶ τὸν ἔπιασε μεγάλος θυμὸς ἐπειδὴ τοῦ φέραν ἓνα μηχανικὸ κρεβάτι ἀπαραίτητο γιὰ τὸ σήκωμα καὶ τὸ γίριμά του. Ἐπιθυμοῦσε νὰ πάῃ στὸ ἄλλο κοινὸ κρεβάτι τοῦ κ' εἶδεινε μεγάλη δυσαρέσκεια ποὺ κανεὶς δὲν τὸν ἐβοηθοῦσε σ' αὐτό. Σὰν κατάπσε ὁ θυμὸς, φάνηκε πολὺ ἐξαντλημένος κ' ἔπεσε σὲ ὕπνο, μὰ κάθε φορὰ ποὺ ξυπνοῦσε τὸν ξανάπιανε ἡ ὄργη γιὰ τὸ μηχανικὸ κρεβάτι. Τὸ Σαββάτο, παραμονὴ τοῦ θανάτου του, εἶδεινε κάπως ἀλαγμένος, φοριτὰ κίτρινος, ἢ ματιὰ του ξέθωρη καὶ τὸ πρόσωπό του σκέπαζε ἴδρωτας. Ὑπόφερνε ἀρκετά. Μὰ κάποια στιγμή σὰ νὰ ξαναβρῆκε τὸν ἑαυτὸ του πῆρε τὸ χεῖρ τῆς γυναίκας του εὐγενικὰ τὸ ἔφερε στὸ στόμα

καί τὸ φίλησε ἀδύναμα. Ἔπειτα σὲ λίγο ἔκα-
με τὸ ἴδιο καὶ τῆς νοσοκόμας. Σύγχιζε πιά
τὰ πρόσωπα. Τὸ ἀπόγευμα ἔδειξε πὺς ἀναγνώ-
ρισε τὸν κ. Ἀντρέα Μιραμπέλ, τὸ διάδοχό του
στὴν ἔδρα τῆς Σορμπόνας, πὺς πῆγε νὰ τὸν
ἴδῃ, μὰ δὲν κατάλαβε τὴν παρουσία τῆς κόρης
του καὶ τοῦ γιαιτροῦ Λεβέφ πὺς τοῦ ἔκαμε μιὰ
ἐνεση οὐαμπιάντας. Στὶς ἔξη ἡ ὥρα οἱ νοσοκό-
μες τοῦ ἀλλάζανε τοὺς ἐπιδέσμιους. «Φτάνει,
φτάνει. ἄφήστε με πιά...» εἶτανε τὰ τε-
λευταία του λόγια.

Ἔπειτα ἔπεσε σὲ ὕπνο, σὲ λήθαργο Κοιμό-
τανε ἤσυχα, ξεπλωμένος, μὲ τὸ κεφάλι ἀναση-
κωμένο στὰ μαξιλάρια, καὶ σιγὰ σιγὰ τὸ βρά-
δι ἡ ἀναπνοή του ἀδυνάτιζε κ' ἔτσι ὅλη
τὴ νύχτα πέρασε βυθισμένος σὲ ἀναισθησία.
Τὴν Κυριακὴ τὸ πρωτὸ, 29 τοῦ Σεπτεμβρίου 1929
ὥρα ἔξη καὶ εἰκοσι λεπτά, χωρὶς ἀγωνία, χωρὶς
τὴν παραμικρὴ κίνηση, ξαφνικά, ἡ καρδιά του
ἔπαψε νὰ χτυπᾷ... Ἡ κυρία Ψυχάρη βεβαιώνει
πὺς ποτέ, σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἀρώστιας
του δὲν τοῦ πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ πὺς εἶτανε
δυνατὸ νὰ πεθάνῃ. Δὲν μπορούσε νὰ ἴδῃ, τὸν
τεράστιο ἄνθρωκα πὺς κοκίνιζε λίγο πὺς πίσω
ἀπὸ τὸ γοφὸ του, καὶ νόμιζε πὺς εἶταν ἕνα
κοινὸ σπυρί. Ἔτσι ὁ ὄργανισμὸς του δλάκερος
κυριεύτηκε ἀπὸ τὸ μόλυσμα σιγὰ σιγὰ, σκοτει-
νιασε τὸ μυαλό, ἀδυνάτισε τὴν αἰσθησὴ του
ὡς πὺς τὸν ἐθανάτωσε. Τὸ μεγάλο, τὸ δυνατὸ,
τὸ ἰσκιερὸ δέντρο εἶχε σωριαστεῖ χίμῳ παρα-
δομένο στὴν αἰώνια μοῖρα.

Ἔστερ ἀπὸ τὴν τελευταία του τουαλέτα, ὁ
νεκρὸς κατεβάστηκε σ' ἕνα μικρὸ δωμάτιο τῆς
κλινικῆς, μεταποιημένο σ' ἐκκλησία καὶ εἶταν
ἐκεῖ στὸ πρόσωπό του χυμένη μιὰ εἰρηνικώτατη
ἐκφραση. Ὁ θάνατος τοῦ Ψυχάρη, μόλις μα-
θεύτηκε στὸ Παρίσι, συγκέντρωσε στὴ Βίλλα
Μολιέρου πολλὲς προσωπιότητες, πὺς πῆγανε
νὰ ἴδοῦνε τὸ νεκρὸ του καὶ νὰ τοῦ προσφέρουνε
λουλούδια. Τὸ βράδι τῆς Κυριακῆς ἐγινε ἡ τα-
ριχευσὴ του σύμφωνα μὲ τὶς παραγγελίες του
καὶ κατόπι ὁ νεκρὸς τοῦ ποιητῆ βάλθηκε στὸ
φέρετρο. Στὴν πένθιμη αὐτὴ τελετὴ παραστα-
θήκανε ὁ Ἀρχιμαντρίτης κ. Παραδείσης, ἡ
χῆρα Ψυχάρη, ἡ μεγάλη του κόρη κυρία Ρενώ
Ντ' Ἀλλὸν μὲ τὸν ἄντρα της καὶ ἡ γυναικα-
δέσφη του κυρία Ζιλμπέρ. Ὅλοι μαζὶ
συνοδέψανε τὸ αὐτοκίνητο πὺς ἔφερε τὸ νεκρὸ
στὴν Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, μέσα στὸ Παρίσι.

Οἱ Γαλλικὲς ἐφημερίδες ἀναγγεῖλανε μὲ
λόγια συμπαθητικὰ τὸ θάνατο τοῦ Ψυχάρη. Ἡ
«Κομέντια» (30 τοῦ Σεπτεμβρίου) δημοσίεψε στὴν
πρῶτὴ της στήλῃ θεσμὸ ἄρθρο τοῦ κ. Φορ-
τουνὰ Στρόβσκη, καθηγητῆ στὴ Σορμπόνα καὶ
μέλους τοῦ Ἰνστιτούτου, πὺς ἔδωσε ἀληθινὸ
καὶ τέλειο χαρακτηρισμὸ τοῦ Ψυχάρη: «Ψη-
λός, περήφανος, δυνατός, μὲ βλέμμα ἐγκάρδιο,
ὑψωμένο τὸ χέρι, ἔτσι πάλι τὸν ἐβλέπω τὸν ὀ-
μορφο γέρο. Εἶχε ἀξιοθαύμαστη κορμοστασιά
καὶ τὰ χρόνια δὲ βαραίνανε τοὺς ὤμους του.
Τὸν πῆρε ξαφνικά ὁ χάρος, μπῆκε στὴν αἰω-
νιότητα δίχως νὰ λυγίσῃ, δίχως νὰ γείρῃ ἀπὸ

τὴν ἡλικία. Στὴν ἀρχὴ εἶταν ἕνας σοφὸς γραμ-
ματολόγος, πὺς ὕστερ' ἀφοσιώθηκε στὴ φιλο-
λογία. Ὅμως ἡ φιλολογία γιὰ ἕναν ἄνθρωπο
ἔξυπνο καὶ φωτισμένο εἶναι ἡ ζωὴ, γιὰτὶ σοῦ
μαθαίνει νὰ σπουδάξῃς τὴ γλώσσα ὄχι σὰν
κανένα πρῶμα τεχνητὸ, μὰ σὰν κάτι πὺς ἀνα-
βρῦζει ὁλότιστα ἀπὸ τὴ λογικὴ καὶ τὴν πραγμα-
τικότητά... Ἐφυγε μὲ τὸ γοργὸ του βῆμα
πρὸς τὴ χώρα τῶν νεκρῶν, ὅπου θὰ ξαναβρῆ
δοὺς ἀγάπησε καὶ θὰ διαλέξῃ συντρόφους
γιὰ νὰ περπατᾷ κάτου ἀπὸ τοὺς σημετωμένους
ἴσκιους τοὺς ἀξιολάτρευτους ποιητές.»

ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ

«ΨΥΧΗΣ ΧΑΜΟΓΕΛΑ»

ΕΠΙΘΑΛΛΜΙΟ

Τοῦ Ὑμένιου τὸ σεμνὸ χορὸ
Πρῶτῃ ἡ Στοργὴ ἐνῶ σῦρει,
Ἄκουω πουλάκι λυγρὸ
Νὰ λέει στὸ παραθύρι :

Ἄς στέκει ἡ Ἀγάπη Σας φρουρὸς
Στὴ θύρα τῆς καρδιάς Σας,
Μὴν κλέψει κάποτε ὁ Καιρὸς
Τὰ ρόδα τῆς Χαρᾶς Σας.

ΑΝΟΙΞΗ

Καλῶς τηνε τὴν Ἀνοιξὴ
Μὲ τοῦ Ἀπριλιοῦ τὴ χάρη
Μὲ τοῦ Μαγιοῦ τὰ κάλλη,
Τὰ ρόδα τῆς Αὐγῆς.

Κάθε καρδοῦλα ἀνοίγεται
Γιὰ νὰ δεχτεῖ καὶ πάλι
Τὸ ἀηδόνι ὅ,τι εἶχε πάρει ;
Χαρὲς Πελάου καὶ Γῆς...

ΧΑΡΑ ΚΑΙ ΘΛΙΨΗ

Λουλούδι ἂν γίνω τὶ μὲ μέλλει,
Πρόσκαιρη ἀλλάζοντας μορφή,
Σὰν κρύβω μιὰ χαρὰ κρυφῆ
Μέ' στῆς καρδοῦλας μου τὰ μέλι ;

Κι ἂν θὲ νὰ γίνω κυπαρίσσι
Μὲ λυγρῆ ἀφταστῆ κορφῆ,
Κ' ἔχω τὴ θλίψη μου ἀδερφή,
Τὶ τὸ κορμί μου ἂν ξεψυχῆσει ;

Χαρὰ καὶ θλίψη δὲν κρατοῦνε
Τοῦ κόσμου ἐτούτου τὰ κλειδιά ;
Μήπως μᾶς κλείνουν τὴν καρδιά,
Σὰν τὰ ματάκια μᾶς σφαλοῦνε ;

(Σπέτσες)

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΕΡΓΙΑΛΙΤΗΣ

Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΣΤΟ ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΟΥ

(ΣΚΙΤΣΟ Φ. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ)

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Ένα από τὰ συνηθισμένα και τὰ πιό πρόχειρα πράματα σάν πρόκειται για ποιητή που έχει κάποιο όνομα ανάμεσα στους όμοειδείς του, όπως τυχαίνει με τόν Παλαμά, είναι να ρωτήση κανείς και να θελήση να μάθη πόσο τόν ξέρουν οί συμπατριώτες του και πόσο τούς άρέσει, κι ύστερα μιá παρόμοια ερώτηση να τήν κάμη για τούς ξένους, που κι αυτοί αξίζει τόν κόπο να μάθη κανείς αν τόν ξέρουν τόν ποιητή και πόσο, όχι μόνο από τ'όνομα του ξερά ξερά παρά κι από τὰ έργα του.

Κι είν' αλήθεια πως με όση δουλειά γίνηκε σέ ξένες γλώσσες ως τὰ σήμερα με τήν ποίηση του Παλαμά και τó πρόσωπό του, μπόρεσαν οί ξένοι να τόν γνωρίσουν τόν ποιητή αρκετά καλά, ίσως μάλιστα μερικοί κύκλοι πολύ περισσότερο απ' όσο τόν ξέρουν πολλοί συμπατριώτες του. Κι άγγλικά και γερμανικά και γαλλικά και ίταλικά γραψίματα βρίσκει κανείς για τόν Παλαμά. Και μετάφρασεις σέ πολλά ποιήματά του και γραμματολογικές σημειώσεις έχουμε σ' όλες αυτές τις γλώσσες, κι έτσι δέν μπορούμε να πούμε πως οί ξένοι ξέρουν τόν Παλαμά όσο λίγο ξέρουμε εμείς οί Έλληνες πολλούς απ' τούς νεώτερους ξένους ποιητές τούς σύγχρονους, μα και τούς κλασικούς άκόμη. Και ή κίνηση αυτή ολόγυρα στον Παλαμά όλο και περισσεύει, μα μάς κάνει και μάς έκαμε μάλιστα πολλούς συμπατριώτες του να προσέξουμε κι αυτόν και τó έργο του κάπως περισσότερο, γιατί δέν μπορούμε να πούμε πως ή προσοχή που δίγουν οί ξένοι στον Παλαμά δέν έχει να πη τίποτα ή δέν μάς κάνει καμιά έντυπωση ή πως δέν κολακεύει τήν ένδική μας φιλοτιμία.

Μά τι γίνεται με τόν ποιητή έδώ στην Έλλάδα; Ποιά είν' ή θέση του στη συνείδηση του Έθνους; Ποιοι και πόσοι τόν ξέρουν; Ποιοι και πόσοι τόν διάβασαν ή τόν διαβάζουν; Ποιοι και πόσοι παραδέχονται αυτό που λέν πολλοί που τόν θαυμάζουν πως είν' ένας μεγάλος ποιητής μέσα στην παγκόσμια ποιητική παραγωγή του αιώνα που ζούμε και πως είναι ό ένδικός μας ποιητής; Αν σκεφτούμε πως πολλοί έδώ στην Έλλάδα λίγο τόν ξέρουν, κι ό λαός όσο τόν ξέρει τόν ξέρει μόνο σά μαλλιαρό και σάν αντίγριστο και τώρα τελευταία σάν άνθρωπο, που βγάξει λόγους στην Άκαδημία, τότες δε θάιναι δύσκολο να παραδεχτούμε εκείνο που λέν πολλοί που τόν πολέμησαν τόν Παλαμά και τόν έκριναν κι είπανε πως δέν είναι ούτε ποιητής. Έτσι ό Παλαμάς έχει έδώ στην Έλλάδα τούς περισσότερους θαυμαστές, που μπόρεσε ναχη ένας ποιητής, μα έχει, όσο λίγοι ή άσημαντοι και να είναι αυτοί, άσπονδους έχτρους, έχτρους που δέν του βρίσκουν καμιάν άρετή και σ' όσα γράφει δε βρίσκουν τίποτα, που να μοιάζει ποίηση. Έπειτα, λέν μερικοί, τι ποιητής και μάλιστα ένδικός, μπορεί να είναι ό ποιητής, που δέν έγιναν κοινοί στίχοι του, ή που δέν έχει όρεξη κανείς να τόν διαβάση, άφου τή γλώσσα του και ό,τι γράφει δέν μπορεί να τὰ καταλάβη όποιος άποφασίση να τόν διαβάση τόν Παλαμά; Και να λοιπόν ένα κάτι, που πολύ θέλω να τó ξετάσω, γιατί απ' αυτό θα βγη μιá τρανή αλήθεια, πως, *στο πρόσωπο του Παλαμά έχουμε οί Έλληνες έναν ποιητή, που είν' όλος δικός μας και μάλιστα ένα μεγάλο ποιητή.* Λίγ' ύπομονή και θα τó δούμε.

Τὸ ξέρομ' ὅλοι πῶς τὸ μέσο, πὸν μᾶς μπάξει στὰ νοήματα καὶ στὴν ψυχὴ κάθε ποιητῆ, εἰν' ἢ γλῶσσα, πὸν γράφει. Καὶ γιὰ τὸν Παλαμᾶ ἔχουμε νὰ ποῦμε πῶς βρέθηκε σὲ μιὰ ἐποχὴ κρίσιμη γιὰ τὸ Ἔθνος καὶ τὴν αἰσθητικὴ του κρίσιμη, γιὰ τὴν ποίηση, ἀφίνοντας κατὰ μέρος τὸ Σολωμὸ καὶ ὑστερώτερα τὸ Βαλαωρίτη, πὸν κι' αὐτοὺς λίγο τοὺς πρόσεχε ὁ κόσμος καὶ λίγο ζήτηγε νὰ τοὺς καταλάβῃ, εἶχε γιὰ γλῶσσα τῆς τῆς λόγια γλῶσσα, τὴν καθαρεύουσα, κι' ὁ κόσμος ἤθελε νὰ διαβάξῃ, ἀδιάφορο ἂν λίγ' ἀπ' ὅσα διάβαζε τὸ καταλάβαινε, καὶ στὴν ποίηση ὅπως καὶ στὸν πεζὸ λόγο, μόνο ὅ,τι ἦταν γραμμένο στὴν καθαρεύουσα. Μὲ τὸν Παλαμᾶ ἡ γλῶσσα ἢ ποιητικὴ πῆρε ἄλλη στροφὴ καὶ γύρισε σὸ Σολωμὸ καὶ στὴ δημοτικὴ, καὶ τὴ στροφὴ αὐτὴ τὴν ἔκαμε, ὅπως ξέρομε, ὅλη ἢ λογοτεχνία μας ὄχι μονάχα ἢ ποίηση. Στὴ στροφὴ αὐτὴ ἀκολούθησαν τὸν Παλαμᾶ ὅλοι οἱ νέοι, ἄς τοὺς ποῦμε νέους, κι' ἔτσι τίποτα πιά δὲν γράφεται στὴν καθαρεύουσα ἀπὸ ποιήματα, κι' εἶναι πολὺ λίγα κι' ἀνόητα ὅσα ἐδῶ κι' ἐκεῖ γράφουν οἱ λίγοι κουτεντέδες, πὸν ἀπόμειναν. Κι' ἡ γενιά, πὸν θράφηκε μὲ τὴ γλῶσσα τῶν Σούτσων καὶ Σία ποτὲ δὲ χώνεψε κι' οὔτε κατάλαβε, μὰ οὔτε καὶ διάβασε τὸν Παλαμᾶ, κι' ἀπ' τῆς γενιά αὐτῆ ζοῦν ἀκόμη πολλοί, κ' ἐδῶ κι' ἐκεῖ ἀκούεται ἢ φωνὴ τους κι' ἢ γνώμη τους καὶ γιὰ ποίηση καὶ γιὰ γλῶσσα. Μὰ κοντὰ σ' αὐτοὺς χιλιάδες ἀνθρώποι συγχρονισμένοι, οἱ νέοι, πὸν εἶναι ἢ σημερινὴ elite τοῦ τόπου, καὶ θαυμάζουν τὸν Παλαμᾶ καὶ τὸν μελετοῦν καὶ τὸν γουστάρουν, ὅσες κι' ἂν εἰν' οἱ δυσκολίες, πὸν παρουσιάζει ἢ γλῶσσα πὸν μεταχειρίζεται. Κι' οἱ δυσκολίες αὐτὲς εἶναι δυὸ λογίων' δυσκολίες πὸν παρουσιάζει γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνας ἢ γλῶσσα τους νὰ τὴν ξέρουν καὶ νὰ τὴν καταλαβαίνουν ἀφοῦ ὅλοι ὀλόγυρά τους ζητοῦσαν ὡς τώρα νὰ τοὺς ἀποξενώσουν ἀπὸ τὴ γλῶσσα τους καὶ ἀρχίζοντας ἀπ' τὸ δημοτικὸ σχολεῖο ὡς τὸ Πανεπιστήμιο, τὸ Πολυτεχνεῖο καὶ τὶς ἀνώτατες σχολὲς ὅλα τὰ σχολεῖα, ὅπως ἔγραψα κάπου ἄλλου, δουλεύουν χρόνια τώρα γιὰ νὰ ξεμάθουν ὅσους θὰ πᾶν στὰ λογίς-λογίς σχολεῖα τὴ γλῶσσα τους, καὶ νὰ τοὺς μάθουν μιὰν ἄλλη γλῶσσα πὸν οὔτε μιλήθηκε ποτέ, οὔτε μιλιέται, οὔτε μπορεῖ ποτὲ νὰ μιληθεῖ. Λίγο ἀκόμη, κι' ἂν ἔλειπε ἢ γλωσσοπλαστικὴ ἰκανότητα ἀπὸ τὸ λαὸ μας, θάσβηνε γιὰ πάντα καὶ θὰ ξεχνιόταν ἀπὸ μᾶς τοὺς ἴδιους ἢ γλῶσσα μας. Ἔτσι καὶ τὸ κάθε τι πὸν γράφεται στὴ δημοτικὴ θὰ μᾶς ἔμενε ξένο καὶ δὲ θὰ διαβαζότανε καὶ δὲ θάρεσε καὶ δὲ θὰ τὸ καταλαβαίναμε, ἂν δὲν κάναμε κι' ὅσοι διαβάζουμε στὴν Ἑλλάδα στὴ γλῶσσα τὴν ἴδια στροφὴ πούκαμαν κι' ὅσοι γράφουν, θέλω νὰ πῶ, οἱ ποιητὲς κι' οἱ λογοτέχνες. Κι' ἔτσι ὅλοι ἀρχίσαμε λίγα χρόνια τώρα νὰ προσέχουμε τὴ δημοτικὴ καὶ μαζὶ κι' ὅ,τι γράφεται στὴ δημο-

τικὴ, καὶ λοιπὸν καὶ τὴν ποίηση τοῦ Παλαμᾶ.

Μὰ ἐκτὸς ἀπ' αὐτὴ τὴ δυσκολία πούπαμε ἔχουμε ἕνα ἄλλο εἶδος δυσκολίας πὸν ξεχωρίζει τὸν Παλαμᾶ καὶ τὴ γλῶσσα του. Κι' αὐτὸ εἶναι ἢ ποιητικὴ ἰδιοσυγκρασία του. Ὁ Παλαμᾶς δὲν εἶναι ὁ πρῶτος ποιητὴς πὸν τυχαίνει νὰ μὴν τὸν σερβίρει ἢ γλῶσσα, νὰ μὴν τοῦ φτάνει γιὰ νὰ ντύσῃ τὰ συναισθήματα του καὶ τὰ νοήματα του σὲ λέξεις. Κι' ἔτσι ἐκτὸς ἀπ' τὶς λέξεις τὶς πιδ σπάνιες τῆς γλώσσας μας καὶ πὸν πολλοὶ δὲν τὶς ξαίρουν, παρουσιάζονται στὰ ποιήματα τοῦ Παλαμᾶ καὶ λέξεις πὸν τὶς φτιάχνει ὁ ἴδιος, γιὰ τὸ Παλαμᾶς ὅπως κάθε μεγάλος ποιητὴς εἶναι καὶ γλωσσοπλάστης, γλωσσοπλάστης ὄχι μονάχα σὲ λέξεις μὰ καὶ σ' ἄλλα πράματα τῆς γλώσσας. Αὐτὸ τὸ καταλαβαίνουμε ἂν κοιτάξουμε ὄχι μόνο στὴ φιλολογία τὴ δικὴ μας σὲ κάθε τῆς περιόδο μὰ καὶ στὶς ξένες. Τότε θὰ δοῦμε πῶς ἕνας ἀληθινὸς ποιητὴς δὲν τὸν φτιάχνει πολλὲς φορές τὸ ὕλικὸ πὸν βρίσκει στὴ γλῶσσα του καὶ τότε φτιάχνει λέξεις πὸν πρῶτος αὐτὸς τὶς μεταχειρίζεται. Αὐτὸ εἶναι φαινὸν νὰ γίνῃ σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ σὲ μιὰ γλῶσσα σὰν τὴ δικὴ μας, μὲ γλῶσσα πὸν δὲ δουλεύτηκε ἀρκετά. Ἔτσι διαβάζοντας τὸν Παλαμᾶ οἱ δημοθενεῖς του ἐκτὸς ἀπὸ πολλὰς λέξεις τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ, πὸν ἢ ἐκπαίδευση κ' ἢ ἀνατροφή τους δὲν τοὺς ἀφησε ὡς τὰ τώρα καλά νὰ τὴ σπουδάσουν καὶ νὰ τὴ μάθουν, βρίσκουν καὶ λέξεις, πὸν τὶς φτιάχνει ὁ ποιητὴς. Γι' αὐτὸ οἱ πιδ γέροι, ἐκείνοι πὸν ἀνατράφηκαν ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν καθαρεύουσα καὶ πὸν ἔζησαν μὲ τὴν ἰδέα πῶς σιγά-σιγά θὰ γυρίσουμε στὴν ἀρχαία γλῶσσα δὲν τὸν χωνεύουνε τὸν Παλαμᾶ καὶ οὔτε τὸν παραίχονται γιὰ ποιητὴ. Ὅσοι ὁμως δέχτηκαν τὶς νέες ιδέες καὶ τ' ἀζήσαν αὐτὰ τὰ δυὸ πράματα τὸ ἔμπλωμα καὶ τὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς στὴν ποίηση καὶ στὴ λογοτεχνία κι' ἀκόμα σ' ἄλλες πολλὰς ἐνδύλωσες τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ὅσοι κατάλαβαν πῶς πῆρε τὸ ἔθνος ἄλλο δρόμο γιὰ τὴ γλῶσσα πὸν θὰ γράφῃ καὶ πῶς ἢ δημοτικὴ παραμέρισε τὴν καθαρεύουσα, ὅλοι αὐτοὶ τὸν διαβάζουν, τὸν ἀγαποῦν καὶ τὸν θαυμάζουν τὸν Παλαμᾶ σὰν ποιητὴ πὸν ἀγάπησε τὸ ἔθνος καὶ τοῦ δειξε τὸ δρόμο τὸ σωστὸ καὶ τοῦ τραγούδησε τὰ πεπρωμένα του.

Κι' ἀλήθεια, διαβάζοντας κανεὶς τὸν Παλαμᾶ βρίσκει μέσα στὴν ποίησή του τοὺς δυὸ χαραχτῆρες πὸν κάνουν τὸν κάθε ἀληθινὰ μεγάλο ποιητὴ ὁ πρῶτος εἶναι πῶς τὴ γλῶσσα τὴν ἐθνικὴ τὴ δουλεύει καὶ μὲ τὴ δικὴ του τὴ γλωσσοπλαστικὴ του δύναμη τὴν κάνει πιδ πλούσια, καὶ γγίζει μ' αὐτὴ τὴν ἐθνικὴ ψυχὴ, κι' ὁ ἄλλος πῶς σωστὸς προφήτης ὁ ποιητὴς προφητεύει. Κι' ἀληθινὰ μέσα στὴν ποίηση τοῦ Παλαμᾶ πῶσα καὶ πῶσα εἶναι τὰ λόγια πὸν μόνο ἕνας προφήτης κι' ἕνας ἀληθινὸς Vates μποροῦσε νὰ πεῖ στὸ ἔθνος;

Π. ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ

ΕΝΑ ΣΑΚΚΟΥΛΙΚΟΚΚΑΛΑ

Είχε ρθῆ ἀπὸ τὴν ἐπαρχία.

Ἐπίλοιπα ξεκίνησε γιὰ τὸ νεκροταφεῖο. Ὁ δρόμος τῆς φαινόταν ἀτέλειωτος καὶ τὰ πόδια τῆς τάνιωθε βαριά. Θυμάται... Εἶναι τώρα κοντὰ τρία χρόνια... Τέτοια ὥρα εἶτανε... ἀπόλοιπα... ἕνας θολός, βαρῆς οὐρανός, ὅπως σήμερα... ὅλα εἶτανε μελαχολικά, κρύα, βαριά... Μπρὸς πῆγαινε ἕνα ἀμάξι μ' ἕναν παπὰ μέσα καὶ μὲ μιὰ κάσσα περασμένη λοξά... ὅλα φτωχικά, μελαχολικά, βαριά, κρύα... Καὶ πίσω ἐρχότανε αὐτή, μονάχη καὶ τότε, ξένη, ἀγνωστη... Λαχάνιαζε γιὰ νὰ φτάσῃ τὴν ἀμαξα... Μὰ σὰ βγήκανε στὸν ἀνήφορο, δὲν μπορούσε πιά νὰ τὴν παρακολουθῆ... ἔχασε τὴν ἀμαξα ἀπὸ τὰ μάτια τῆς... τὸ καλὸ πού τὴν περιμένανε καὶ δὲ βιαστήκανε νὰ τονε χώσουνε βιαστικά βιαστικά... Γιατὶ καὶ τὶ ἀνάγκη εἶχανε;... Σὲ ποιόνε θὰ δίνανε λόγο;... Ἡ νεκροφόρα τοῦ νοσοκομείου εἶτονε, ὁ παπὰς δὲ θὰ πλερώνότανε ἀπὸ τὴν ἴδια. Κάποιος ἄλλος θὰ τὸν πλέωνε γιὰ τὴν καροτσάδα... Ἔτσι ναί, ... σὰ σήμερα... ἐδῶ καὶ τρία χρόνια... δηλαδὴ δυὸ χρόνια, ἑπτὰ μῆνες καὶ τέσσερες μέρες... θὰ μπορούσε καὶ τὴν ὥρα καὶ τὰ λεπτὰ ἀκόμα νὰ λογαριάσῃ... Κι ὁ οὐρανὸς καὶ σήμερα ἴδιος καὶ ἀπαράλλαχτος ὅπως κείνη τῆ μέρα... Μολυβένιος. Καὶ φύσαγε κ' ἕνα ψιλὸ ψιλὸ κρύο πού σοῦ τρυποῦσε τὰ κόκκαλα...

Περνοῦσε μπρὸς ἀπὸ ἕνα μαρμαράδικο. Ἐνας μαρμαρὰς σκυμμένος πελεκοῦσε ἕνα μάρμαρο. Γύρω σταυροί, γούρνες γιὰ τὶς βρῦσες καὶ μάρμαρα χοντρά ἀπελέκητα... Ἄ, ἂν μπορούσε κι αὐτὴ ν' ἀγόραζε ἕναν ἀπ' αὐτούς τοὺς μαρμαρένιους σταυρούς... Νὰ τὸν ἀγοράσῃ καὶ νὰ τονε στήσῃ πάνω στὸ μνήμα του. Κι ἀπάνω νὰ γράφῃ τὸνομά του, τὴν ἡλικία του, πότε γεννήθηκε καὶ πότε πέθανε... Μὲ χρυσὰ γράμματα βέβαια. Καὶ νάχῃ καὶ τὴ φωτογραφία του, ἔτσι ὅπως εἶτανε, ὁμορφος, νέος λεβέντης, καὶ γύρω γύρω κάγκελα καὶ τὸ χῶμα στρωμμένο μὲ πετραδάκια καὶ καμπόσα γλαστράκια ἀπάνω μὲ ὁμορφα λουλούδια...

Μὰ ὕστερα συλλογίστηκε πὼς αὐτὰ εἶτανε γι αὐτὴ ὄνειρο. Σάμπως εἶχε τὸν τάφο δικὸ τῆς, σάμπως εἶχε ἀγοράσει τὸ μνήμα...

Ἐφτάσε, πέρασε τὴ μεγάλη σιδερόπορτα... Δίπλα τῆς πέρασε μιὰ νεκρική συνοδεία. Ἄκουσε τὸν παπὰ κἀτι νὰ μουρμουρίζῃ σὰ βαριεστημένος, μ' ἕνα λιγδιασμένο πετραχειλὶ κρεμασμένο στὸ στήθος του.

Εἶδε ἕνα νεκροθάφτη πού ὅ,τι εἶχε χῶσει κάποιον πεθαμένο καὶ γύριζε μὲ τὴν τσάπα καὶ τὸ φτυάρι στὸν ὦμο του.

Ἐρχεσαι νὰ μοῦ ἀνοίξῃς ἕνα μνήμα;

— Γιατὶ δὲν ἔρχομαι; ἢ δουλειά μου...

Βαδίζανε καὶ οἱ δυὸ πλάι πλάι ἀνάμεσα σὲ

μνήματα. Σιγαλιά, παγωνιά. Πάνω σ' ἕναν τάφο φαινότανε ἕνα μεγάλο μπουκέτο ἀπὸ χρυσάνθεμα, πού εἶχανε πιά μαραθῆ.

— Εἶναι μακριὰ ἀπὸ δῶ; ρώτησε ὁ νεκροθάφτης.

Κείνη κοίταξε γύρω γιὰ νὰ θυμηθῆ καλύτερα. Εἶχανε βγῆ τώρα ὄξω ἀπὸ τὴ μάντρα. Ὁ νεκροθάφτης προχωροῦσε πρὸς τὰ χωράφια δίχως νὰ ρωτήσῃ. Τί νὰ ρωτήσῃ. Χρειαζότανε νὰ ρωτήσῃ γιὰ νὰ καταλάβῃ πὼς τὸ μνήμα πού ζητοῦσε αὐτὴ ἢ γιὰ δὲν μπορούσε νὰ βρισκεται ἀνάμεσα στὰ πλούσια αὐτὰ μνήματα;

— Λοιπόν; ξαναρώτησε ὁ νεκροθάφτης. Σταθήκανε. Ἡ γιὰ κοίταξε γύρω τῆς, προσπαθοῦσε νὰ θυμηθῆ, νὰ ξαναφέρῃ τὶς εἰκόνες στὴ μνήμη τῆς... Πὼς ἄλλαξε τὸ μέρος... Τότε εἶτανε ὄλο χωράφια, γιομάτα πέτρες κι ἀγοιόχορτα καὶ πού καὶ πού κανένας ξύλινος σταυρός. Τώρα γιόμισε ὄλος ὁ τόπος ἀπὸ σταυρούς....

— Δὲν ἔχει σταυρὸ ἀπάνω;

— Πὼς δὲν ἔχει; Γράφει καὶ τὸνομά του. Ἐγὼ μοναχὴ μου τὸν κουβάλησα καὶ τὸν ἔστησα πάνω στὸ χῶμα. Στράτης Στεργίδης, ἑτῶν εἰκοσιῆξη.

— Μμ, Στράτης, Στράτης, Στεργίδης... τρέχει γύρευε... δὲ θυμᾶσαι κατὰ πού πάνω κάτω ἔπεφτε...

— Μὰ πὼς δὲ θυμᾶσαι; Τὸ ἔχω μέσα στὸ νοῦ μου. Εἶτανε δίπλα σ' ἕναν ἄλλον τάφο μὲ ξύλινα κάγκελα. Πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του ἔγεργε ἕνα κυπαρισσάκι... Μὰ ποῦντο; τώρα δὲν τὸ βλέπω, εἶπε ἢ γιὰ στενοχωρημένη γυρίζοντας τὸ κεφάλι τῆς γύρω πρὸς ὄλες τὶς μεριές.

— Μὰ περίεργο, πὼς ἄλλαξε αὐτὸ τὸ μέρος...

Καὶ πάλε ἢ ματιὰ τῆς πλανήθηκε ἀνήσυχη, ἐρευνητικὴ πάνω σ' ὄλους τοὺς τάφους. Σὰ νὰ περίμενε ν' ἀκούσῃ ἀπὸ κανέναν τάφο καμιά φωνὴ νὰ τῆς λέῃ «ἐδῶ εἶμαι».

Ὁ νεκροθάφτης σὰ νᾶρχισε νὰ στενοχωριέται πού ἔβλεπε νὰ περνᾷ ἢ ὥρα.

— Ἄντρας σου εἶτανε;

— Ὁχι, παιδί μου.

— Ἄ, παιδί σου; πόσο χρονῶν;

— Εἰκοσιῆξη.

— Ἡ γιὰ περπατοῦσε ψαχτὰ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος στὸ ἄλλο. Τὰ πόδια τῆς μπερδεύόντανε μέσα σ' ἀγκάθια καὶ σ' ἀγοιόχορτα. Καθὼς περπατοῦσε, τὰ πόδια τῆς βουτῆζανε μέσα σ' ἐνὰ σωρὸ χῶμα, ὑψωμένο στὰ χεῖλια ἐνὸς ἀνοχτοῦ λάκκου.... Δοκίμασε ἕνα παράξενο αἶσθημα σὰ νὰ πάτησε πάνω σὲ σάρκα ἀνθρώπινη, πού μπορεῖ καὶ νὰ πόνεσε. Ἀνάμεσα στὸ χῶμα, εἶ-